

УДК 81'25 (930.2)

Дегтяренко Марина Олексіївна
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник
відділу науково-видавничої
діяльності, Національний музей історії
України (Київ, Україна)
marinadehtiarenko@gmail.com

Maryna O. Degtiarenko
Candidate of Philological Sciences (PhD),
Research assistant,
The Department of Scientific Publishing,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗЕЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

SPECIFICITY OF ENGLISH TRANSLATION OF UKRAINIAN MUSEUM TERMINOLOGY

Анотація

Статтю присвячено особливостям перекладу української музейної термінології англійською мовою на прикладі роботи перекладача – наукового співробітника відділу науково-видавничої діяльності Національного музею історії України. У розвідці проаналізовано декілька категорій перекладу наукових текстів та їхніх складників, наведені приклади передачі музейної професійної термінології англійською мовою, порушене питання стилістики сучасного українського музейного дискурсу.

Ключові слова: українська музейна термінологія, англійський переклад, відділ науково-видавничої діяльності, НМІУ.

Abstract

The article studies the peculiarities of the translation of Ukrainian museum terminology into English, based on the work of a translator, researcher of the Department of Scientific Publishing of the National Museum of the History of Ukraine. The research analyses several categories of written translation of scientific texts and their components, provides with the examples of museum professional terminology in English, raises the issue of stylistics of modern Ukrainian museum discourse.

Key words: Ukrainian museum terminology, English translation, the Department of Scientific Publishing, the NMHU.

Науковий співробітник відділу науково-видавничої діяльності, який працює над редагуванням і перекладом науково-публіцистичних текстів музейної наукової документації, передусім має справу з дослівним та адекватним перекладами друкованих джерел установи. До таких джерел зараховуємо наукові публікації, анотації, афіші, друковані матеріали виставок (постійних і тимчасових) та іншу музейну документацію. Робота перекладача (співробітника Національного музею історії України) переважно відбувається в науково-історичному дискурсі.

У разі редагування та / або перекладу анотації до наукової статті, необхідно передати іноземною мовою стислий зміст українського тексту, передати судження автора щодо тематики та ключові слова до теми статті. Повний переклад усього масиву україномовного тексту відбувається у кілька етапів: ознайомлення з текстом задля встановлення загального змісту, поділ його на смислові частини, виокремлення термінологічної лексики, яка потребує особливого вивчення та адекватного перекладу, власне перекладу та редагування стилістики готового тексту іноземною мовою.

Таким чином, при роботі в межах науково-історичного дискурсу, окрім загальнофілологічних особливостей побудови тексту іноземною мовою, можна виокремити такі категорії лінгвістичних одиниць, з якими перекладачі мають справу, зокрема під час передачі українського тексту англійською мовою: переклад групи заголовку; переклад власних назв, переклад професійної лексики тощо. У цій статті розглянемо приклади, що ілюструють кожен з перелічених категорій та проведемо перекладацький аналіз.

1. Переклад групи заголовку – переклад назви статті, музейної вітрини тощо. У більшості випадків заголовок представлений неповним реченням, що стисло передає основну інформацію наукової публікації, містить ключові слова. У цьому розділі варто виокремити дві підкатегорії: загальний заголовок та тематичний заголовок-рубрика. У роботі перекладача різниця між ними здебільшого полягає в особливостях вживання означеного артикля *the*. Наприклад, якщо основна назва музейної експозиції *The Late Medieval Period and Early Modern Period* (Пізнє середньовіччя і ранній модерн), *The* за правилом вживання означеного артикля перед назвою історичного періоду на початку не варто опускати. Проте, це можливо на початку у назві підзаголовка або вітрини, оскільки вона є частиною більшого масиву відомої вже експозиції: *Combat equipment of the Ruthenian warrior* (бойове спорядження руського воїна). Тут, за правилами англійської мови, у повному тексті перед назвою потрібно було б вжити означений артикль.

2. Найчастіше при перекладі відомих світових власних назв іноземною мовою перекладачі послуговуються фонетичним принципом, тобто беруть до уваги транскрипцію слова мовою оригіналу (Brighton – *Брайтон*), інколи за принципом

транскрипції (Einstein – *Ейнштейн*). У теорії перекладу власних назв існують також інші принципи: адаптативний переклад, калькування, переклад за традицією. Якщо ж треба виконати переклад, наприклад, з української мови на англійську, у більшості випадків український варіант слова вже містить особливості вимови власної назви за фонетичними законами мови оригіналу, тому найчастіше необхідно знати його еквівалент англійською мовою, який можна звірити у разі потреби за словником перекладу власних назв. Проте варто зауважити, що низка географічних назв має різні форми у двох мовах, тому не завжди можливо вдатися до транскрибування: Волощина – *Wallachia*, Венеція – *Venice* тощо. У таких випадках перекладач послугується усталеним перекладом власної назви.

Передача українських власних назв іноземною мовою майже завжди здійснюється за допомогою транслітерації, наприклад, Київ – *Kyiv*, Львів – *Lviv*, Вінниця – *Vinnytsia*. Сюди також варто додати передачу українських прізвищ англійською мовою: Данило Заболотний – *Danylo Zabolotnyi*, Михайло Грушевський – *Mykhailo Hrushevskyi* тощо.

Варто зазначити, що у власних назвах, які містять ім'я відомої особи або засновника, на честь яких було названо інституцію, ім'я англійською мовою передається лише у називному відмінку: Київський університет святого Володимира – *St. Volodymyr University of Kyiv*. Ім'я людини у подібних назвах стоїть на початку. Можливе використання присвійного відмінку через апостроф, коли описується життя відомої людини, предмети, що їй належали або люди у підпорядкуванні: шапка Хмельницького – *Khmelnyskyi's hat*, солдати Наполеона – *Napoleon's soldiers*. Зазвичай передача відносин такого характеру за допомогою 's у однині або s' у множині можлива у разі, якщо ті, кому ці поняття належать, є живими істотами (людьми). В інших випадках загальні правила англійської граматики вказують на вживання прийменника *of*. Однак у випадку, коли йдеться про колекцію музею, політику країни тощо, можливий переклад присвійного відмінка через апостроф: *our Museum's collection*, що вказує на публіцистичний стиль викладу матеріалу. Назвам заголовків такий варіант зазвичай не притаманний.

Тут варто виокремити переклад власних назв інституцій незалежної України, які у різні періоди мали інші назви, перебували в складі різних держав. На жаль, в українській перекладацькій традиції співіснує кілька варіантів перекладу таких назв англійською мовою, що може спантеличити іноземців-відвідувачів експозицій музеїв. Наприклад, Національний художній музей України та Національний музей історії України на початку своєї діяльності мали одну й ту ж саму назву – Київський міський музей старожитностей і мистецтв (*Kyiv City Museum of Antiquity and Art*), згодом Київський художньо-промисловий і науковий музей (*Kyiv Art-Industrial and Scientific Museum*) і лише після цього стали двома окремими музейними інституціями. У сучасній науковій та науково-популярній літературі, а також в інтернеті можна знайти різні варіанти перекладу колишньої назви означених київських музеїв: *House of Kiev Art, Industry and Science Museum, Kiev (!) Industrial Arts and Science Museum, Kyiv Artistic-Industrial and Science Museum* тощо. У такому разі перекладач має звірити назву на офіційній сторінці установи, у разі, якщо та подає варіант англійською мовою. Проте часто навіть переклад на офіційних сторінках державних установ не є правильним або зверненим. У такому разі перекладачеві необхідно провести міні-дослідження, розглянувши усі можливі варіанти перекладів та, послугуючись традицією передачі міжнародних назв подібних установ закордоном та правилами іноземної мови, запропонувати свій переклад.

3. Під професійною лексикою маємо на увазі переклад окремих термінів-професіоналізмів різних історичних періодів, наприклад такі: крилатий гусар – *winged hussar*, напівобладунок – *semi-armour*, наплічник – *shoulder pad*, хоругва – *banner*, загін – *platoon*, десятина – *tithe*, князь – *p(P)rince / k(K)ing / d(D)uke / k(K)niaz*, грамота – *charter*, літопис – *chronicle / annals*, пергамент – *parchment*, металеві зброя – *throwing weapons*, гладкоцілкова зброя – *smoothbore weapons*, тятива – *bowstring*, арбалет – *crossbow*, плащаниця – *shroud*, стремено – *stirrup*, приціл – *sight*, порохівниця – *powder flask*, мистецтвознавство – *fine art studies*, патрон – *cartridge*, кольчуга – *chainmail*, шабля – *saber*, шибениця – *gallow*, художня кераміка – *artistic ceramics*, чеканий – *embossed*, герої Небесної сотні – *heroes of Heavenly Hundred*, старосвітський – *old-world/old-time*, зрізаний кут – *truncated angle*, навершя булави – *mace-head*, цех – *guild*, табір для інтернованих осіб – *internment camp*, хлібозаготівля – *grain procurement* тощо.

У більшості випадків перекладачеві необхідно знати усталені еквіваленти в іноземній мові, без яких переклад буде калькою з української. У разі, якщо науковий співробітник музею не є за фахом істориком, необхідне проведення філологічного дослідження та володіння ESP English (англійської для спеціальних цілей). У такому разі переклад не завжди є дослівним, транслітерування власних назв не завжди доцільне. Одним із варіантів є користування загальноновживаними термінами або назвами, що вже були використані в історіографії. Наведемо деякі приклади транслітерації або фонетичного перекладу історичних понять або термінів: ожига – *ozhyha*, дукач – *dukach*, мажа – *mazha*, козак – *Cossack* (завжди з великої літери), гетьман – *hetman* (у випадку родового поняття) та *the Hetman* (якщо йдеться про конкретного гетьмана, без артикля у разі, якщо вказане ім'я), татари – *the Tatars*. Коли словосполучення складається з власної назви і слова, що позначає родові поняття, перша його частина передається іншою мовою за допомогою транслітерації, друга перекладається дослівно: Батієва гора – *Batyieva Hill* (у разі англійської як германської мови усі складники назви передаються на письмі з великої літери).

Варто виокремити переклад титулів, які складаються з кількох слів, наприклад, Митрополит Київський (*the Metropolitan of Kyiv*) або Митрополит Київський і всієї Русі (*The Metropolitan of Kyiv and all Rus'*), Орден Почесного Легіону академіка Данила Заболотного (*Order of the Legion of Honour of academician Danylo Zabolotnyi*). У перших двох прикладах, за аналогією з англійськими титулами, територія, на яку поширюється влада митрополита, зазначається в кінці і всі значущі частини мови пишуться з великої літери. В останньому прикладі звання академік у назві пишеться з малої літери, так само як, наприклад, більшість посад співробітників державної установи. Натомість, якщо посада є керівною і єдиною в інституції, вона пишеться з великої літери. Доцільно також навести приклади співвідношень (переклад) посад музейних та інших співробітників, наукових звань та інших регалій, зокрема окремих відділів (див. таблицю).

Крім того, під час перекладу професійної історичної лексики, слід зосередити увагу на назвах історичних подій або

періодів, країн та політичних угруповань: битва під Хотиним – *the Battle of Khotyn*, битва під Жовтими Водами – *the Battle of Zhovti Vody*, франко-російська війна 1812 року – *the French invasion of Russia of 1812*, Річ Посполита – *the Polish-Lithuanian Commonwealth*, німецько-радянська війна (Велика вітчизняна війна) – *Soviet-German War*, Давньоруська держава – *Old Ruthenian state*. Переклад таких назв має усталені традиції перекладу, які варто використовувати у науковій літературі. Хоча у деяких випадках перекладач почасти досліджує фахову літературу, написану українськими або визнаними світовими науковцями, які обґрунтовують вживання відповідних англomовних еквівалентів термінів чи понять.

Зрештою варто порушити питання стилістики українського музейного дискурсу, що є продовженням східноєвропейської (пост-радянської) практики академічного письма. Така практика полягає у творенні текстів, що формуються зі складних, довгих речень, використовують різноманітні метафори і непрямі формулювання. Це є нетиповим у західній (зокрема, англomовній) традиції. Зазначені особливості роблять тексти малоприсадатними для перекладу на аналітичні мови (однією з яких є англійська). У таких випадках завданням перекладача є передача складних речень з різними типами зв'язку за допомогою простих речень іноземною мовою, інколи злегка змінюючи формулювання (що є прикладом адекватного перекладу), а інколи – повністю міняти стилістику, фактично переписувати текст наново.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Колекція кам'яних матриць печаток XVII–XIX століття зі сфрагістичного зібрання Національного музею історії України. Каталог / Автори-упорядники: О. Алфьоров, О. Родіонова; Національний музей історії України. – Київ, 2019 (в друці).
2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 515 с.
3. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 459 с.
4. Корунець І. В. Розрізнення термінів “адекватний переклад”, “еквівалентний переклад”, “реалістичний переклад”, “точний переклад” (до ідентифікації понять) // Наукові записки: збірник наукових праць. – Київ: Міжнародний інститут лінгвістики і права, 2001. – С. 289–291.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу: підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 448 с.
6. Мороховський А. Н., Вороб'єва О. П., Лихошерст Н. І., Тимошенко З. В. Стилістика англійського мови. – Київ: Вища школа, 1984. – 248 с.
7. Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 3 / Відп. ред. Б. К. Патріляк. – Київ, 2018. – 626 с.
8. Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 4 / Відп. ред. Б. К. Патріляк. – Київ, 2019. – 742 с.
9. Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 5 / Відп. ред. Б. К. Патріляк. – Київ, 2019. – 292 с.
10. Національний музей історії України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nmiu.com.ua/> (дата звернення: 28.11.2019). – Назва з екрана.
11. Національний художній музей України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.namu.kiev.ua/> (дата звернення: 28.11.2019). – Назва з екрана.
12. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide. Spoken and Written English. Grammar and Usage. – Klett Sprachen GmbH, 2006. – 973 p.
13. Longman Dictionary of Contemporary English. 6th edition. – Pearson Education limited, 2015. – 2162 p.
14. Swan M. Practical English Usage, 4th edition: International Edition. – Oxford University Press, 2017. – 658 p.

REFERENCES

1. Kolektsiya kamyanykh matryts pechatok 17–19 stolittia zi sfracystychnoho zibrannia Natsionalnoho muzeyu istorii Ukrainy. Katalog / Avtory-uporiadnyky: O. Alfiorov, O. Rodionova; Natsionalnyi muzey istorii Ukrainy. – Kyiv, 2019 (v drutsi).
2. Korunets I. V. Vstup do perekladoznavstva: Navchalnyi posibnyk. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2008. – 515 s.
3. Korunets I. V. Porinvnialna typolohiya anhliyskoi ta ukrainskoi mov: Navchalnyi posibnyk. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2003. – 459 s.
4. Korunets I. V. Rozriznennia terminiv “adekvatnyi pereklad”, “ekvivalentnyi pereklad”, “realistychnyi pereklad”, “tochnyi pereklad” (do identyfikatsii poniat) // Naukovi zapysky: Zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv: Mizhnarodnyi instytut lingvistyky i prava, 2001. – S. 289–291.
5. Korunets I. V. Teoriya i praktyka perekladu: pidruchnyk. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2003. – 448 s.
6. Morokhovskiy A. N., Vorobyova O. P., Likhosherst N. I., Timoshenko Z. V. Stilistika angliyskogo yazyka. – Kiev: Vyshcha shkola, 1984. – 248 s.
7. Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeyu istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 3 / Vidp. red. B. K. Patryliak. – Kyiv, 2018. – 626 s.
8. Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeyu istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 4 / Vidp. red. B. K. Patryliak. – Kyiv, 2019. – 742 s.
9. Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeyu istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 5 / Vidp. red. B. K. Patryliak. – Kyiv, 2019. – 292 s.

10. Natsionalnyi muzey istorii Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://nmiu.com.ua/> (data zvernennia: 28.11.2019). – Nazva z ekrana.

11. Natsionalnyi khudozhnii muzey Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://old.namu.kiev.ua/> (data zvernennia: 28.11.2019). – Nazva z ekrana.

12. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide. Spoken and Written English. Grammar and Usage. – Klett Sprachen GmbH, 2006. – 973 p.

13. Longman Dictionary of Contemporary English. 6th edition. – Pearson Education limited, 2015. – 2162 p.

14. Swan M. Practical English Usage, 4th edition: International Edition. – Oxford University Press, 2017. – 658 p.

магістрант	Master student
аспірант	Postgraduate (student)
здобувач / пошукач	Applicant for (degree)
кандидат історичних наук	Candidate of Historical Sciences (PhD)
доктор історичних наук	Doctor of Historical Sciences (Dr.Sc.)
кандидат мистецтвознавства	Candidate of Art Studies
технік першої категорії	First Category technician
інженер першої категорії	First Category engineer
фахівець першої категорії	First Category specialist
художник-реставратор	art restorer
провідний бібліотекар	leading librarian
молодший науковий співробітник	research associate
науковий співробітник	research fellow
старший науковий співробітник	senior research fellow
провідний науковий співробітник	leading researcher
доцент	Associate Professor
заступник (генерального) директора з наукової роботи	Deputy Director (General) of Studies
(провідний) зберігач фондів	(leading) custodian (of funds)
головний зберігач	Head Custodian
заступник головного зберігача	Deputy Custodian
завідувач відділу	Head of Department (Head of the Department of ... / Head of ... Department)
виконувач обов'язків...	acting...
заступник (генерального) директора	Deputy Director (General)
генеральний директор	Director General
вчений секретар	academic secretary
викладач	teacher / lecturer
старший викладач	senior lecturer
провідний фахівець / спеціаліст	leading specialist
навчальна лабораторія	Learning Laboratory
заслужений діяч мистецтв	Honoured Worker of Art
Науково-дослідний відділ збереження фондів	Research Department of Preservation of Funds
Відділ науково-видавничої діяльності	Department of Scientific Publishing
Відділ науково-фондової роботи	Department of Scientific-Fund Work
Відділ науково-експозиційної роботи	Department of Scientific Exhibiting
Науково-освітній відділ екскурсійно-масової роботи	Scientific-Educational Department for Excursion and Mass Work
Сектор методології музейної роботи	Sector of Museum Methodology
Відділ науково-методичної роботи	Scientific Methodical Department
Відділ інформаційно-технічного супроводу	Department of Information and Technical Support
Сектор археології каменю-бронзи	Sector of Stone-Bronze Age Archaeology
Сектор археології доби раннього заліза	Sector of Early Iron Age Archaeology
Сектор реставрації творів з металу	Sector of Restoration of Metal Items
Сектор реставрації кераміки	Sector of Restoration of Ceramics
Сектор документально-речових фондів	Sector of Documentary and Objects Funds
Сектор "Декоративно-ужиткове мистецтво"	Sector "Decorative Applied Arts"
Науково-дослідного відділ "Історія ювелірного мистецтва в Україні"	Research department "History of Jewelry in Ukraine"
Сектор "Колекція ювелірного мистецтва"	Sector "Collection of Jewelry"
Сектор «Середньовічна археологія»	Sector "Medieval Archaeology"
Відділ наукової реставрації пам'яток	Department of Scientific Restoration of Artifacts
Відділ пізньосередньовічної, ранньомодерної та нової історії України	Department of Late Medieval, Early Modern and Modern History of Ukraine
Відділ історії України XX ст.	Department of the History of Ukraine in the 20 th century